

Ο ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟΣ ΕΘΕΛΟΝΤΙΣΜΟΣ ΣΗΜΕΡΑ – ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΕΣ

Χριστίνα Βάγια

1. Αναγνωριστικά χαρακτηριστικά της Εθελοντικής Εργασίας

Ο επικρατέστερος ορισμός για την «**εθελοντική δράση**» και την «**εθελοντική συμβολή**» είναι του Συμβουλίου της Ευρώπης (1982) σε συνδυασμό με αυτόν του Οργανισμού Volonteuropre (με μέλη εκατοντάδες εθελοντές και εθελοντικές οργανώσεις, από όλα τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Περιλαμβάνει τέσσερα αναγνωριστικά χαρακτηριστικά:

α) Έργα και ρόλοι που εκτελούνται για κάποιο κοινωνικά *ωφέλιμο σκοπό από τους πολίτες, δίχως οικονομικό αντίκρισμα.*

β) *ο εθελοντισμός είναι μια πράξη ελεύθερη, όπου η προσφορά βοήθειας γίνεται σε πλαίσια ισοτιμίας από πολίτη σε πολίτη, με ειρηνικά μέσα, χωρίς αντάλλαγμα.*

γ) *Η ωφέλεια από την εθελοντική εργασία προορίζεται για το κοινωνικό σύνολο ή για τα συμφέροντα τρίτων ατόμων ή ομάδων.*

δ) *Η εθελοντική εργασία προσφέρεται σε οργανωμένα λίγο ως πολύ πλαίσια, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, από μικρά αμιγώς εθελοντικά μορφώματα, ως τους μεγάλους μη κυβερνητικούς, μη κερδοσκοπικούς κοινωνικούς οργανισμούς (ΜΚΟ).*

Πάντως **το ζήτημα του ορισμού** της εθελοντικής εργασίας και της αποστολής του εθελοντισμού, όπως και των κριτηρίων πιστοποίησης των Εθελοντικών ΜΚΟ παραμένει ανοιχτό προς συζήτηση, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στα άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Από πολλές μεριές *αναζητείται ένα νέο προφίλ ΤΟΥ ΕΘΕΛΟΝΤΗ, καινοτόμες δράσεις και νέες πρωτοβουλίες για τον Εθελοντισμό.*

Καταλυτικό ρόλο σε αυτούς τους επαναπροσδιορισμούς παίζει η κοινωνική πολιτική και η ευρύτερη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Είναι δύσκολο να περιγράψουμε το πρότυπο του κοινωνικού εθελοντή. Δεν υπάρχει ένα σταθερό υπόδειγμα.

Οι κοινωνικοί εθελοντές προέρχονται από διάφορα κοινωνικά, πολιτιστικά, μορφωτικά, και οικονομικά επίπεδα. Έχουν διαφορετικές ιδεολογίες και πολιτικές πεποιθήσεις.

Μπορεί να είναι μέλη της ίδιας κοινότητας ή να προέρχονται από διαφορετικές κοινότητες ή και διαφορετικές χώρες.

Οι λόγοι ή τα κίνητρα, που ωθούν κάποιον ή μια οργανωμένη ομάδα, να ενδιαφερθεί για τον συνάνθρωπο ή για το κοινό συμφέρον είναι πολλοί και ποικίλοι, άλλοι βοηθητικοί και άλλοι ανεπιθύμητοι, όπως έχουν δείξει και σχετικές έρευνες.

2. Εθελοντική εργασία και οργανωμένος εθελοντισμός

Κάθε πολίτης είναι ελεύθερος να ασκεί το δικαίωμα για εθελοντική εργασία και δράση.

Το επιτελούμενο εθελοντικό έργο μπορούμε να το κατατάξουμε σε **τρεις τύπους εθελοντών:**

A. Διευθυντικά εθελοντικά στελέχη

Συμμετέχουν - διοριζόμενοι ή εκλεγόμενοι - *στα όργανα διοίκησης* μη κερδοσκοπικών μη κυβερνητικών, εκκλησιαστικών, αλλά και κρατικών - δημοτικών Υπηρεσιών και Ιδρυμάτων.

Αναλαμβάνουν καθήκοντα οργάνωσης και διοίκησης αυτών των φορέων.

Πρόκειται για εθελοντικό έργο *υψηλών απαιτήσεων σε χάρισμα και προσόντα*, με καταλυτική επίδραση στην αποτελεσματικότητα της λειτουργίας αυτών των κοινωνικών φορέων, αλλά και του Εθελοντικού Τομέα γενικώς.

B. Υπηρεσιακά εθελοντικά στελέχη.

Αναλαμβάνουν *συγκεκριμένη εργασία ή εξυπηρέτηση* στα πλαίσια της λειτουργίας προνοιακών, ψυχαγωγικών, περιβαλλοντικών, επιμορφωτικών, υγειονομικών ή άλλων προγραμμάτων.

Συμπράττουν με τους επαγγελματίες στην ολοκλήρωση του έργου των Κοινωνικών Οργανώσεων και συχνά καλύπτουν σημαντικά κενά σε προσωπικό αυτών των οργανώσεων.

Το έργο τους περιλαμβάνει μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων, οι οποίες συνήθως δεν απαιτούν προηγούμενη εμπειρία ή μακροχρόνια ειδική εκπαίδευση.

Γ. Εθελοντές Κοινωνικής Δράσης

Πρόκειται για μικρές ομάδες πολιτών (ακτιβιστών), που στα πλαίσια μιας καθορισμένης γεωγραφικής περιοχής (γειτονιά, συνοικισμός, κοινότητα, δήμος) *οργανώνονται* και

α) αναλαμβάνουν *συμβουλευτικό έργο* προς μια αρχή, με ιδέες για την ανάπτυξη της περιοχής τους

β) ενεργούν ως *ομάδα πίεσης* για βελτιωτικές αλλαγές στον κοινωνικό και ανθρωπιστικό τομέα (π.χ. μια Επιτροπή Αγώνα για την προστασία των παιδιών από τις βλαπτικές πληροφορίες στο Internet).

γ) *αναζητούν ως πρωτοπόροι* καινούριες υπηρεσίες και δοκιμάζουν καινοτόμες λύσεις σε τοπικά κοινωνικά προβλήματα (π.χ. Αυτοδιαχειριζόμενοι Παιδικοί Σταθμοί).

3. Προϋποθέσεις επιτυχίας του εθελοντισμού

Κοινή προϋπόθεση επιτυχίας του εθελοντισμού μπορεί να θεωρηθεί η ανιδιοτέλεια, η ικανότητα των εθελοντών για συνεργασία και σύναψη καλών διαπροσωπικών σχέσεων, το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης και μια αγωνιστική διάθεση.

Πέραν όμως από τις προσωπικές ικανότητες και δεξιότητες κάθε εθελοντή, οι οποίες είναι γεγονός ότι συμβάλλουν στην επιτυχία της προσφοράς του, *χρειάζεται να συντρέχουν κι άλλες προϋποθέσεις για την απόδοση του Κοινωνικού Εθελοντισμού*, όπως:

3.1 *Η εθελοντική εργασία να μην εκλαμβάνεται ως ερασιτεχνική απασχόληση, αλλά ως μορφή εργασίας*, που προσφέρεται οργανωμένα και με βάση ορισμένα κριτήρια και κανόνες σωστής πρακτικής.

3.2 *Ο οργανωμένος εθελοντισμός, χρειάζεται εκπαίδευση, κατάλληλη τοποθέτηση και σωστή αξιοποίηση των εθελοντών.*

Οι εθελοντές πολίτες πρέπει να αποκτούν *σαφή αντίληψη του έργου και του ρόλου τους*, μέσα από διαδικασίες προετοιμασίας και πρακτικής εξάσκησης.

3.3 *Όπου οι εθελοντές συνυπάρχουν* με εξειδικευμένους επαγγελματίες, είναι απαραίτητος ο *αμοιβαίος σεβασμός*, η υποστήριξη, η ενθάρρυνση, αλλά και η *εποπτεία των εθελοντών* από τους επαγγελματίες ή άλλους πεπειραμένους εθελοντές.

3.4 Με την σειρά τους, οι εθελοντές πρέπει να σέβονται και να ενθαρρύνουν σε συνυπευθυνότητα και ενεργό συμμετοχή αυτούς που εξυπηρετούν και αυτούς που ωφελούνται από την προσφορά τους.

3.5 Το Κράτος, οι Δήμοι και οι κοινωνικές ΜΚΟ δεν πρέπει να υποτιμούν ή να εκμεταλλεύονται τις ικανότητες και την αφοσίωση του εθελοντή.

3.5 *Οι εθελοντές και η ιδιωτική εθελοντική πρωτοβουλία πρέπει ν' αποτελούν συντρέχουσα και όχι μοναδική πηγή εργατικού δυναμικού για τις Υπηρεσίες Πρόνοιας, ανεξαρτήτως φορέα.*

3.6 *Η εξοικονόμηση ενέργειας και πόρων από την χρησιμοποίηση της εθελοντικής εργασίας* στους φορείς της Κοινωνικής Πολιτικής, *παρόλο που είναι μία πραγματικότητα, δεν αντισταθμίζει την ανάγκη* για ένα αποκεντρωμένο κοινωνικό κράτος και για εξειδικευμένα επαγγελματικά στελέχη.

4. Κοινά προβλήματα του Εθελοντικού Τομέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Τα τελευταία χρόνια, έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες για τη μελέτη του εθελοντισμού και την καταγραφή των εθελοντικών οργανώσεων και του έργου τους, στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παρατηρείται ραγδαία αύξηση του *οργανωμένου κοινωνικού εθελοντισμού (ΜΚΟ)*, *σε οριζόντιο και κάθετο επίπεδο*, και με ποικιλία μορφών διοίκησης, οργάνωσης, δράσεων και σκοπιμότητας.

➤ *Ο κυριότερος λόγος* υπήρξε η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα Κοινοτικά πλαίσια οικονομικής στήριξης.

Άλλοι σημαντικοί λόγοι είναι:

- Οι νομοθετικές ρυθμίσεις αναγνώρισης της εθελοντικής εργασίας ως «**σημαντικά κοινωνικής υπηρεσίας**» στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών.
- Η ισχυροποίηση του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η συμμετοχή *πολλών ενδιαφερομένων*, εκτός του Κράτους, στην αντιμετώπιση κοινωνικών αναγκών.
- η παρουσία νέων μορφών κοινωνικού αποκλεισμού και η έντονη παρουσία κοινωνικών προβλημάτων, όπως η ουσιοεξάρτηση και το ηλεκτρονικό έγκλημα κατά των παιδιών.
- Η *επικράτηση των τεχνολογιών* της Πληροφορικής, με πολλές θετικές επιπτώσεις στην απόδοση των Κοινωνικών Οργανισμών και των Δικτύων κοινωνικής πολιτικής.
 - Η κατανόηση των ΜΚΟ *για συλλογικότητα και συσπείρωση* σε Ομοσπονδίες και Συνομοσπονδίες στο εθνικό επίπεδο και σε διακρατικά όργανα, με σκοπό μια δραστήρια παρουσία στο εσωτερικό, αλλά και στις Βρυξέλλες, υπέρ των συμφερόντων και των αιτημάτων διαφόρων ευπαθών ομάδων.

Η Ελλάδα μαζί με τους περισσότερους, αν όχι όλους τους Ευρωπαίους Εταίρους της, αντιμετωπίζει κοινά προβλήματα και ζητήματα που σχετίζονται με τον εθελοντισμό και τον ρόλο του εθελοντικού τομέα. Τα κυριότερα από αυτά είναι:

- *Μια διαπιστωμένη ανάγκη διεύρυνσης του εθελοντικού δυναμικού* στις Κοινωνικές Υπηρεσίες και *προσέλκυσης* περισσότερων πολιτών σε εθελοντική δράση.

ΟΙ δημογραφικές αλλαγές, αλλά και οι αλλαγές στην αγορά εργασίας και στο θεσμό της οικογένειας έχουν *δυσκολέψει την εξασφάλιση ή την αύξηση του αριθμού των εθελοντών από τις παραδοσιακές πηγές προέλευσης.*

Σήμερα, οι κοινωνικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις χρειάζεται να εργαστούν εντατικά και με πιο εύστοχο τρόπο, προκειμένου να προσελκύσουν και να διατηρήσουν το εθελοντικό τους δυναμικό.

- Επίσης, υπάρχει διάχυτος προβληματισμός *για την ικανότητα των εθελοντών να παρέχουν σύνθετες και υψηλών απαιτήσεων υπηρεσίες.*

Από την άλλη πλευρά, σε μίαν εποχή αλλαγών και οικονομικής κρίσεως, η αντικατάσταση έμμισθου προσωπικού με εθελοντικό προβληματίζει τους εκπροσώπους των ΜΚΟ, αλλά και τις κυβερνήσεις.

- *Κοινά ζητήματα επίσης αποτελούν, η ανεξαρτησία του εθελοντικού τομέα από μία υποβόσκουσα κηδεμονία του Κράτους, καθώς και η αναγνώριση του ρόλου του στον σχεδιασμό και στις αποφάσεις της εθνικής και της Ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής*

Ακόμη αναζητείται ο ρόλος του Εθελοντικού Τομέα και ελλοχεύει ο κίνδυνος μιας καταχρηστικής αξιοποίησης του εθελοντικού δυναμικού και των υπηρεσιών τους.

Για την σκοπιμότητα αυτής της ομιλίας προβάλλει το ερώτημα:

Πόσο έτοιμη είναι η Εκκλησία, η Τοπική Αυτοδιοίκηση και ο Εθελοντικός Ιδιωτικός Κοινωνικός Τομέας στην αποκατάσταση ατόμων με αναπηρίες, να ανταποκριθούν με επάρκεια στις πραγματικότητες που προαναφέραμε;

Όσον αφορά στο εθελοντικό έργο των γονέων και των οργανωμένων ομάδων των αναπήρων (**Εθελοντικός Ιδιωτικός Κοινωνικός Τομέας**), διακρίνουμε έξι(6) κατηγορίες δράσης:

1. **Διαφώτιση, Δημόσιες Σχέσεις, Ενημέρωση** για τους άμεσα ενδιαφερόμενους και για την ευρύτερη κοινότητα.
2. **Εργασία και εξυπηρέτηση** στα πλαίσια κάποιου Προγράμματος ή Κέντρου Αποκατάστασης.
3. **Κοινωνική ένταξη – δημιουργία ισότιμων σχέσεων στο περιβάλλον** με συνεργασίες και συμπράξεις.
4. **Πρώθηση μιας βελτιωμένης κοινωνικής πολιτικής** με την επιρροή των κέντρων εξουσίας, με χρήσιμες συμμαχίες και με την αξιοποίηση ευκαιριών.
5. **Διαχείριση – Λειτουργία Προγραμμάτων Αποκατάστασης στα πλαίσια Μη κυβερνητικών-μη-κερδοσκοπικών Οργανώσεων.** Η μεγάλη ευκαιρία δόθηκε με τις επιχορηγήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
6. **Πρόληψη αναπηριών** με την συμμετοχή των γονέων και των Ενώσεων σε δραστηριότητες για τον περιορισμό κινδύνων και την αποφυγή αιτιών που προκαλούν αναπηρίες.

Αναμφισβήτητα, το εθελοντικό έργο των γονέων και άλλων συμπολιτών είναι πολύ μεγάλο και, για τις πρώτες δεκαετίες μετά το 1960, υπήρξε ρηξικέλευθο. *Οι πρωτοβουλίες τους και η συμμετοχή τους ξεκίνησαν την κρατική φροντίδα για τον ανάπηρο πολίτη.*

Όμως σήμερα, οι οργανώσεις και το εθελοντικό κίνημα των αναπήρων πλήττεται από τις συνθήκες και εξελίξεις που προαναφέραμε.

Πώς θα μπορούσαν να προσελκύσουν περισσότερους εθελοντές;

Η προσέλκυση συνδέεται άμεσα με το έργο και την προσωπική απολαβή κάθε εθελοντή.

Όμως, **η αναβάθμιση του οργανωμένου εθελοντισμού σήμερα,** δεν αφορά, κατά κύριο λόγο, τους άμεσα ενδιαφερόμενους πολίτες. Περισσότερο πρέπει να νοιάζονται η Πολιτεία, η Τοπική Αυτοδιοίκηση, η Εκκλησία και οι μεγάλοι Μη κυβερνητικοί μη-κερδοσκοπικοί Οργανισμοί.

Απαντώ λοιπόν στα δύο προαναφερθέντα ερωτήματα με μια σειρά από **Ιδέες - προτάσεις, σαν συμβολή στην ανανεωτική προσπάθεια της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και του Ιδιωτικού Κοινωνικού Τομέα για το θεσμό του Εθελοντισμού στην Αποκατάσταση ΑμεΑ.**

- *Ανάπτυξη ενός «μηχανισμού» προσέλκυσης, εκπαίδευσης, τοποθέτησης παρακολούθησης και επιμόρφωσης εθελοντικών στελεχών (π.χ. Δημοτικό Γραφείο Εθελοντισμού).*
- *Απογραφή και ταξινόμηση του έργου, που μπορεί να γίνει με εθελοντική εργασία στην τοπική κοινότητα, δημοτικό διαμέρισμα, δήμο.*
- *Διαφώτιση-Πληροφόρηση για τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία στη περιοχή μας ή στα Κέντρα Αποκατάστασης και για τις προσφερόμενες εθελοντικές εργασίες, ώστε να διευκολυνθεί η προσέλκυση υποψηφίων εθελοντών, σε συμπλήρωση και διεύρυνση, αλλά όχι αντικατάσταση έμμισθου επαγγελματικού προσωπικού.*
- *Δημιουργία Μητρώου Εθελοντών με τα τυπικά και ουσιαστικά τους προσόντα, ανά περιοχή και δήμο, για σωστή τοποθέτηση και αξιοποίηση, παρακολούθηση, αντικατάσταση, υποστήριξη. **Ο αριθμός των εθελοντών δεν είναι απεριόριστος!***
- *Εκπαίδευση και κατάλληλη τοποθέτηση των εθελοντών*
- *Αξιολόγηση – Εκτίμηση της εθελοντικής προσφοράς στο τοπικό δίκτυο των Κοινωνικών Υπηρεσιών για ΑμεΑ, προκειμένου να γίνουν προτάσεις βελτίωσης και καλύτερης οργάνωσης.*
- *Ρύθμιση της σχέσης επαγγελματιών με τους εθελοντές και αξιοποίηση με διάκριση των προσώπων και των ομάδων που μπορούν να προσφέρουν εθελοντικό έργο, με έμφαση στην ποιότητα των υπηρεσιών τους.*
- *Δυνατότητες αυτοκριτικής των ίδιων των εθελοντών κοινωνικού έργου, για περαιτέρω δημιουργική δράση*
- *Ενίσχυση του ενδιαφέροντος για τα κοινά και καλλιέργεια κοινωνικής ευθύνης, με ευκαιρίες εθελοντικής προσφοράς κυρίως από παιδιά και νέους.*
- *Διάχυση της βοήθειας και της προσφοράς του εθελοντισμού, με καταγραφή και **διάδοση καλών παραδειγμάτων και πρακτικών** από την εθελοντική δράση πολιτών, ομάδων, γονέων ΑμεΑ προς όλους τους ενδιαφερομένους φορείς και το ευρύτερο κοινό. Έτσι σιγά-σιγά προετοιμάζεται και εκπαιδεύεται η κοινότητα να αναγνωρίσει την ισοτιμία των αναπήρων μελών της. (3)*

- Παρακίνηση του Κράτους, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της Εκκλησίας για μια **αναθεώρηση των δαπανών της εθελοντικής προσφοράς**

και του τρόπου καταχώρισής τους, ως ειδικών κονδυλίων στους προϋπολογισμούς, όταν η εθελοντική εργασία είναι οργανωμένη σε συγκεκριμένες μόνιμες ή έκτακτες υπηρεσίες, χωρίς φυσικά να παραγνωρίζεται η ανάγκη παρουσίας έμμισθου – εξειδικευμένου προσωπικού σε αυτές τις δαπάνες.(1)

- Μελέτη της υιοθέτησης των **ανταποδοτικών συμφωνιών μεταξύ εθελοντικών ΜΚΟ και Τοπικής Αυτοδιοίκησης**, για την εκτέλεση έργων κοινωνικής αποκατάστασης, που θεωρείται, μεταξύ άλλων, και σημαντικό κίνητρο για την αντιμετώπιση της έλλειψης εθελοντών
- Προσανατολισμός στην *Κοινωνία των Πολιτών* για την **αναβάθμιση του ρόλου του εθελοντή** και των Εθελοντικών Οργανισμών (ΜΚΟ) στο σχεδιασμό και στην αξιολόγηση της τοπικής Κοινωνικής Πολιτικής. (2)

Όμως, όπως όλοι γνωρίζουμε, μια επιτυχής και αποτελεσματική παρουσία του εθελοντισμού στο τοπικό επίπεδο *προϋποθέτει τον παραμερισμό διαφορών, την εξεύρεση κοινών ενδιαφερόντων και την σύγκλιση συμφερόντων.*

Προϋποθέτει επίσης πολύπλευρη συναίνεση, έναν στρατηγικό και λειτουργικό σχεδιασμό της αναβάθμισης του εθελοντισμού, συντροφικότητα και δικτύωση, αποτελεσματική διαχείριση των πόρων και πάνω απ' όλα αισιόδοξους, πιστούς και σκληρά εργαζόμενους εθελοντές.

Παραπομπές

- (1) Κοκκινάκης, Σπ. (1995) *Η Εθελοντική προσφορά στη σύγχρονη κοινωνία*. Πρακτικά Β' Πανελληνίου Συνεδρίου Συλλόγων Εθελοντικής Προσφοράς. Αθήνα.
- (2) Βάγια Χρ. (1992). *Η συμμετοχή της κοινότητας και του πολίτη στην υποστήριξη μιας καινοτόμου πολιτικής στο θεσμό της Αναδοχής*. «Εκλογή» (τ.92:19-23)
- (3) Βάγια, Χρ. (1982). *Συμμετοχή των συλλογικών οργάνων των γονέων και κηδεμόνων αναπήρων παιδιών στην αποκατάσταση και στην πρόληψη*. «Εκλογή» (τ.57:56-61)

Βιβλιογραφικές πηγές

- Βάγια, Χριστίνα (1982). **Συμμετοχή των Συλλογικών οργάνων των Γονέων και Κηδεμόνων αναπήρων Παιδιών στην Αποκατάσταση και στην Πρόσληψη** *Εκλογή* (57, σ. 56 - 61).
- Βάγια Χριστίνα. (1992) **Η συμμετοχή της κοινότητας και του πολίτη στην υποστήριξη μιας καινοτόμου πολιτικής στο θεσμό της Αναδοχής**, *Εκλογή*, (92. 19-23)

- Βάγια Χριστίνα. (2001). **Οι Ελληνικές Εθελοντικές Οργανώσεις Πρόνοιας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης** Επαρχιακό Συμβούλιο Ευημερίας Λεμεσού. Λεμεσός
- Βάγια Χριστίνα (2004). **Κοινωνική προστασία των ηλικιωμένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ο ρόλος του Εθελοντικού Τομέα.** *Κοινωνική Εργασία* (τ.75)
- Βάγια, Χριστίνα., π. Θέρμος, Βασ., Σπινέλλη, Κ.Π. (2000) **Ο εθελοντισμός: ανάγκη ή χρέος; Ο κόσμος της Ελληνίδος** (τ. 473, σελ. 473-476)
- Bilis D. (1989): **A Theory of the Voluntary Sector: Implications for Policy and Practice.** LSE Center for Voluntary Organization. UK
- Γρένδα, Κατίνα (1984). **Γυναικείοι Σύλλογοι Ι.Μ. Κισσάμου και Σελίνου: Ένα Επιμορφωτικό πρόγραμμα της Ορθόδοξης Ακαδημίας Κρήτης.** *Εκλογή* (64, σ. 109-114).
- The Committee and the Non-Governmental Organizations: Building a Stronger Relationship.** COM (18.1.2000) 11 Final.Brussels
- Εθελοντισμός** (1983). *Νέοι Ορίζοντες*, ΧΕΝ - Ελλάδαος.
- Εθελοντισμός: Έννοια και Πράξη.** (1987) Όμιλος Εθελοντών. Αθήνα.
- Ευαγγελινίδου, Μαίρη. (1977). **Η Κοινωνική θητεία των Γυναικών σαν συμβολή στην Ανάπτυξη της Χώρας.** *Εκλογή* (42, σ. 18 - 25).
- Κοκκινάκης Σπυρίδων. (1995) **Η Εθελοντική προσφορά στη σύγχρονη κοινωνία.** Πρακτικά Β΄ Πανελληνίου Συνεδρίου Συλλόγων Εθελοντικής Προσφοράς, Αθήνα
- Κρεμαλής Κων. (1991): **Το Δικαίωμα του Ατόμου για Κοινωνική Πρόνοια.** Εκδ. Σάκκουλα.
- Μαλικούτη, Μαρία (1986). **Ο ρόλος και οι αρμοδιότητες της Κοινωνικής Υπηρεσίας και των Εθελοντών Κοινωνικής Πρόνοιας του Ε.Ε.Σ. σε έκτακτες ανάγκες.** *Εκλογή* (70, σ. 17)
- Μαστρογιάννης Ιωάν. (1960) **Η Κοινωνική Πρόνοια δια μέσου των αιώνων,** βιβλ. Ε.Κ.Κ.Ε..
- Νόμος 2646/1998 (1998) **Ανάπτυξη Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας,** ΦΕΚ Α΄ 236/20-10-1998 και Ν2731/1999 ΦΕΚ 138 Α/5-7-1999 για τη ρύθμιση θεμάτων Διμερούς Κρατικής Αναπτυξιακής Συνεργασίας και Βοήθειας. Ρύθμιση θεμάτων ΜΚΟ.
- Πανουτσοπούλου Κασσ. (1984). **Κοινωνική Πρόνοια** Εκδ. Γρηγόρη. Αθήνα
- Πιπταδάκη Τζ. (1992) **Το έργο του προσελκυστή εθελοντών αιμοδοτών** *Θέματα Αιμοδοσίας*, [τ. 5]
- Σταθόπουλος Πέτρος. (2000). **Κοινοτική Εργασία: Μέθοδοι – Διαδικασία - Τεχνικές.** Εκδ. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα
- Στασινόπουλου, Όλγα (1995) **Σύγχρονες τάσεις στην Κοινωνική Πρόνοια: Ο ρόλος του εθελοντισμού.** *Εκλογή* (τ. 106 σελ. 265 - 276)
- Χάρτης για την Εθελοντική Εργασία (1982)** Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων, Συμβουλίου της Ευρώπης. Στρασβούργο
- Vayas, Christina. (1999). **The Quality of the Work of Social Organizations, Initiatives and Services: Perspectives for European Cooperation.** vol. *NGO and Civil Europe.* FMFASCWY – ISS. Aachen.
- Vayas, Christina and Zoi, Ninetta (1998). **Co-Financing Reality in Greece.** FIVOL. Rome

VOLMED, (1997). **Organized Voluntary Services in the Countries of the Mediterranean Europe: Greece, Italy, Portugal, Spain.** Fondazione Italiana per il Volontariato. Quaderni Internazionali (No.1). Rome.